

„Jak poznać to, co jest za słowami głęboko ukryte...” – odczytywanie symboliki filmu „Dekalog I” Krzysztofa Kieślowskiego

Ewa Klonowska

Zespół Szkół nr 5 w Rybniku, Młodzieżowy Dom Kultury w Rybniku

Cele lekcji

cel ogólny

- przygotowanie do analizy i interpretacji filmu ze zwróceniem uwagi na elementy języka filmowego i warstwę ikonograficzną filmu

cele szczegółowe

uczniowie:

- poznają wybrany film z twórczości Krzysztofa Kieślowskiego
- konfrontują tematykę filmu z biblijnym „Dekalogiem”
- odczytują symbole religijne i kulturowe zawarte w filmie
- dostrzegają obecne w filmie wartości uniwersalne i konflikty tych wartości
- porównują i interpretują materiał ilustracyjny
- analizują fragment filmu od strony języka filmowego

Czas pracy

2 godziny lekcyjne (+ projekcja filmu)

Środki dydaktyczne

- film K. Kieślowskiego „Dekalog I”
- fotosy z filmu
- reprodukcje sztuki sakralnej
- „Słownik symboli” Władysława Kopalińskiego

Formy pracy

- praca indywidualna
- praca w grupach
- praca z całą klasą

Metody pracy

- portfolio
- burza mózgów
- dyskusja
- analiza fragmentu filmu
- praca z tekstem i dziełem sztuki

Przebieg lekcji

Zaplanowane lekcje mogą być przeprowadzone po omówieniu „Biblii”, a film Kieślowskiego wykorzystany jako kontekst kulturowy. Film może być też zaprezentowany młodzieży zainteresowanej pogłębioną analizą na zajęciach pozalekcyjnych w ramach koła filmowego. Nauczyciel ma bezpośredni dostęp do obrazu poprzez stronę internetową <http://www.filmotekaszkolna.pl>

Tydzień przed lekcją nauczyciel prosi uczniów o sporządzenie portfolio na temat Krzysztofa Kieślowskiego oraz o zapoznanie się z informacjami na temat stylu reżysera, o którym można przeczytać na stronie <http://www.film.org.pl/europa/kieslowski.html>

Nauczyciel dzieli uczniów na 6 grup, każdej przydziela karty pracy do filmu i prosi o ich wypełnienie (załącznik nr 1) po obejrzeniu filmu „Dekalog I”. Film jest dostępny po załogowaniu w II pakiecie Filmoteki Szkolnej na koncie utworzonym przez nauczyciela.

EdukacjaFilmowa.pl

1. Wprowadzenie: Na początku lekcji nauczyciel inicjuje dyskusję na temat Krzysztofa Kieślowskiego, prosząc uczniów o wykorzystanie informacji zgromadzonych w portfolio.

2. Następnie uczniowie zapoznają się z wypowiedzią reżysera, w której przedstawia motywy nakręcenia „Dekalogu” (załącznik nr 2) i wykorzystując wiedzę na temat „Biblii”, wiążą cykl Kieślowskiego ze starotestamentowym „Dekalogiem” (zauważają, że 10 historii cyklu odnosi się do kolejnych 10 Przykazań, przypominają ich treść, zwracają uwagę na osadzenie problematyki etycznej w czasach współczesnych).

3. Zasadnicza część 1. lekcji: Nauczyciel informuje, że tematem zajęć będzie film Krzysztofa Kieślowskiego „Dekalog I” i prosi uczniów, aby streścili przedstawione wydarzenia – chodzi o usystematyzowanie historii.

4. Nauczyciel prosi, aby uczniowie w grupach sięgnęli do kart pracy, przedyskutowali zapisy i uzupełnili je. Następnie inicjuje rozmowę na temat filmu, zadając pytania z kart pracy dla grup 1-2. Na forum wypowiadają się członkowie grup, a ich wypowiedzi są uzupełniane przez uczniów całej klasy. (Przykładowe odpowiedzi uczniów są umieszczone w załączniku nr 1)

5. Kolejnym działaniem uczniów będzie charakterystyka bohaterów filmu: Ojca, Pawła i cioci Ireny – wypowiedzi uczestników grup 3-5 uzupełniają pozostali uczniowie oraz nauczyciel. W podsumowaniu tej części zwracamy uwagę na odmienną postaw dorosłych bohaterów filmu, konflikt wyznawanych przez nich wartości: głęboką wiarę cioci popartą praktykami religijnymi (pielgrzymka do Ojca Świętego, kontakt z proboszczem w sprawie nauki religii bratanka) oraz gorącą wiarę Ojca w nieomyślność komputera i przekonanie o potędze liczb. Wskazujemy na szczególną rolę chłopca: związany uczuciowo z Ojcem i ciocią poszukuje u nich odpowiedzi na pytania dotyczące istnienia Boga i sensu życia człowieka.

6. Na zakończenie 1. lekcji nauczyciel pyta uczniów o tajemniczego mężczyznę, który pojawia się w kilku momentach w filmie (zagadnienia grupy 6.). W podsumowaniu zwraca uwagę na nieprzypadkową obecność mężczyzny – jest zawsze blisko ważnych wydarzeń, towarzyszy bohaterom, współczuje im, próbuje przestrzec przed tragedią, pilnuje, aby zdarzenia potoczyły się pomyślnie (przeważnie bezskutecznie). Możliwe odczytania tej postaci – to Anioł Stróż, opiekun, posłaniec z innego porządku.

7. Drugą lekcję nauczyciel rozpoczyna od cytatu: „...przez kolejne filmy cyklu prześwieca tajemniczość naszej egzystencji. W tym sensie jest to film religijny, skoro otwiera na kontakt z transcendencją” [M. Klinger, „Strażnik wrót. Rzec o „Dekalogu” K. Kieślowskiego”, Kraków 1997]. Prosi uczniów o odniesienie się do cytatu w kontekście „Dekalogu I”. Zwraca uwagę, na zasadność odczytania filmu w kluczu religijnym: tytuł nawiązujący do „Biblii”, problematyka zogniskowana wokół przykazań, pytania o istnienie Boga i sens życia człowieka.

8. Kolejnym działaniem będzie zastanowienie się, w jaki sposób reżyser podejmuje w filmie tematykę sakralną. Nauczyciel pyta: Czy w języku filmowym reżyser stosuje takie rozwiązania, które wskazują na istnienie innego porządku, Tajemnicy, transcendencji? (Uwaga: w razie potrzeby przypominamy, co składa się na język filmu: obraz – kompozycja kadru, plany filmowe; ruchy kamery, dźwięk, montaż).

9. W tym celu prezentuje uczniom scenę otwierającą w filmie (3 minuty) i prosi o zwrócenie uwagi na kolejność pojawiających się obrazów, ich kompozycję, ruchy kamery, montaż i muzykę.

Po obejrzeniu fragmentu nauczyciel wypisuje na tablicy kolejne ujęcia i pyta o ich formę, zastosowane środki wyrazu i ich celowość. W rozmowie należy zwrócić uwagę na element tajemniczy, który pojawia się już w pierwszych minutach filmu wraz z muzyką i obrazem. Rozpoczęcie filmu od niedookreślonego obrazu wody, ruch kamery ku górze i zatrzymanie jej na postaci mężczyzny znajdującego się w centrum obrazu sugeruje, że pełni on w filmie ważną rolę. Podobnie znaczące jest spojrzenie wprost na widza. Ponieważ w następnym ujęciu widzimy ciocię chłopca, która po jego śmierci wieczorem przypadkowo ogląda w telewizji migawkę ze szkoły, możemy przypuszczać, że mężczyzna wie, co się wydarzyło (śmierć chłopca) i cierpi podobnie jak ciocia. Jest to podkreślone podobnym gestem otarcia zażawionych oczu (u cioci – ból, u mężczyzny – współczucie, dym z ogniska?). W kolejnym ujęciu widzimy pokazany „od dołu” budynek, w którym mieszkają bohaterowie. Nietypowy punkt widzenia podkreśla jego cechy charakterystyczne: wysokość, izolację, przecięcia poziomych i pionowych linii (upodobnienie do krzyża, wieży?). Podobny element zagadki wnosi kolejna scena zbudowana na zasadzie ujęcie–przeciwujęcie przedstawiająca głównego bohatera i gołębia.

10. Kolejnym działaniem nauczyciela jest podział klasy na 5 grup. Każdej przydziela jedno hasło (gołąb, oko Boga, ojciec, dziecko, krzyż) wraz z odpowiadającym mu materiałem ikonograficznym (załącznik nr 3) i prosi aby uczniowie w grupach przeanalizowali obrazy starając się zauważyć jak najwięcej szczegółów. Na tablicy nauczyciel zapisuje 3 pytania wyznaczające kolejne etapy analizy: Co wiesz na pewno? Czego się domyślasz? Czego jeszcze chcesz się dowiedzieć? (Uwaga: w ćwiczeniu chodzi o to aby uczniowie skojarzyli ze sobą materiał ilustracyjny i odczytali w kontekście filmu jego symboliczną treść. Mogą dodatkowo skorzystać ze Słownika symboli W. Kopańskiego lub wyszukiwarki internetowej).

Grupa 1. gołąb (przykładowe odpowiedzi)

Pierwszy obraz to witraż, który ma kształt pięciokąta z wpisanym trójkątem, w którym znajduje się biały gołąb;; kolory są nasycone. Od środka rozchodzą się czerwone promienie, biel gołębia kontrastuje z niebieskim tłem. Drugi obraz, to kadr z filmu – widzimy realistycznie przedstawionego gołębia, jest białoszary, na skrzydłach widać czerwone plamki, „spogląda” wprost na patrzącego. Domyślamy się, że reżyser chcąc zwrócić naszą uwagę pokazał nam gołębia w dużym planie nieprzypadkowo. Pytania: Jakie znaczenie ma gołąb? Jak związany jest z tematyką filmu i głównym bohaterem? (Gołąb jest symbolem niebiańskiej czystości i niewinności, w sztuce chrześcijańskiej symbolizuje wieczność, nieśmiertelność, Ducha Św.;; chłopiec jest szczególnie, plamy na skrzydełkach być może zapowiadają jego śmierć).

Grupa 2. oko Boga

Pierwszy obraz to zdjęcie przydrożnej kapliczki z wielokątem i wpisanym weń okiem w trójkącie, to chrześcijański symbol Opatrzności, Trójcy Świętej, wszechwidzącego oka Boga. Zdjęcie przedstawia głównego bohatera pokazanego w nietypowo skomponowanym kadrze: twarz chłopca wpisana jest w wielokąt, zwraca uwagę łagodne spojrzenie i charakterystyczne pochylenie głowy, w tle za chłopcem widzimy jak gdyby otwarte bramy. (Możemy tu odwołać się też do innego kadru z filmu, to widok podwórka z góry – pomiędzy blokami, zaśnieżona pusta przestrzeń, na niej trójkątne ogrodzenia – obraz, który widzi z okna

Ojciec po śmierci chłopca). Domyślamy się, że sposób pokazania chłopca jest przemyślany i celowy, ma związek z ikonografią chrześcijańską, wskazuje na szczególne znaczenie jakie odegra chłopiec, jego niewinność jest znacząca.

Pytania: Jakie dodatkowe znaczenia niosą obrazy, czy można je ze sobą powiązać? (Kadr z chłopcem pojawia się na początku filmu i stanowi wyraźne wizualne nawiązanie do symboliki chrześcijańskiej, trójkąty (znak Boga) pojawiające się po jego śmierci w kontekście tematyki filmu (dekalog) – pozwalają nadać sens śmierci dziecka – odczytać jego postać jako „figurę Chrystusa pomagającą przybliżyć się do obecności Boga”). [T. Lubelski, „Światowa encyklopedia filmu religijnego”, Kraków 2007, s. 103].

Grupa 3. Ojciec

Pierwszy obraz to rzeźba ludowa przedstawiająca Chrystusa Frasobliwego – popularny motyw sztuki sakralnej. Chrystus przedstawiony jest jako rozmyślający z głową podpartą na dłoni. Drugi obraz to kadr z filmu przedstawiający Ojca w momencie, kiedy zdaje sobie sprawę z błędu w obliczeniach i spowodowanej nim śmierci dziecka. W wielkim planie widzimy podpartą dłonią twarz Ojca, której fragment jest zacieniony. Domyślamy się, że cierpi, zadaje pytanie o przyczynę śmierci syna, być może obwinia za nią siebie lub Boga.

Pytania: Co daje skojarzenie tych dwóch obrazów? Jeśli Bóg „karze” Ojca za grzech zawierzenia cudzym bogom, to dlaczego w warstwie wizualnej mamy nawiązania do cierpiącego Chrystusa? (Być może to dowód, że Bóg nie jest starotestamentowym Bogiem „karzącym potomków za grzechy ojców”, przeciwnie współczuje mu – podobnie jak w finale Matka Boska płacząca stearynowymi łzami).

Grupa 4. dziecko

Na obu zdjęciach – fotosach z filmu widzimy głównego bohatera. Pierwszy obraz pochodzi z początku filmu, drugi „widzimy” w filmie wraz z ciotką po śmierci chłopca. Na obu wygląda niewinnie, ma „jasną, czystą” twarz. Domyślamy się, że chłopiec jest w filmie kimś więcej niż tylko przeciętnym jedenastolatkiem. Wskazuje na to sposób przedstawienia – ciekawe kadrowanie nawiązujące do symboliki sakralnej, świetlista luna nad głową (aureola?).

Pytania: Kim naprawdę jest chłopiec? („Niosącym Tajemnicę”, pozwalającym się do niej zbliżyć bohaterom filmu i widzom).

Grupa 5. krzyż

Oba zdjęcia są fotosami z filmu. Pierwsze przedstawia wnętrze kościoła z umieszczonym w centralnym miejscu krzyżem. Jest on podświetlony niebieską poświatą, podobnie jak znajdujące się po dwóch stronach krzyża bramy – otwory na drzwi? (możemy tutaj nawiązać do kadru z chłopcem, w którego tle można było dostrzec analogiczny motyw). Na tle krzyża mała ludzka postać. Drugie zdjęcie to ujęcie budynku od dołu, dające skojarzenia wizualne z krzyżem. Krzyż to chrześcijański symbol cierpienia niezawinionego, odkupienia, Chrystusa, miłości. Wykorzystanie symboliki krzyża jest znaczące w kontekście problematyki filmu, konfliktu wartości (wiera kontra racjonalizm), postawy bohatera.

11. Podsumowanie: W filmie „Dekalog I” prawomocne jest poszukiwanie odniesień do sacrum, religii (wskazuje na to tytuł i sugestie reżysera). Odnajdujemy je zarówno na poziomie treści filmu jak i jego formy. W całym filmie możemy dostrzec symbole nawiązujące do spuścizny religijnej, kulturowej i literackiej.

Praca domowa

Znajdź w filmie inne symbole nawiązujące do ikonografii sakralnej i kulturowej (np. gra w szachy, woda, „szkiełko i oko”), zinterpretuj je.

Załączniki

Załącznik nr 1 – Karta pracy do filmu „Dekalog I”

Grupa 1.

1. Jak brzmi pierwsze przykazanie „Dekalogu”?
2. Zauważ i wypisz sceny, które są bezpośrednim odwołaniem do Boga i religii.
3. Jaką rolę pełni komputer w filmie?

Grupa 2.

1. Kiedy i gdzie toczy się akcja filmu?
2. Zauważ, jak wyglądają poszczególne miejsca, w których toczy się akcja: dom Pawła, mieszkanie cioci, osiedle, wnętrze bloku.

Grupa 3.

1. Kim jest Ojciec Pawła?
2. Jakie atrybuty określają Ojca w filmie, w jakich sytuacjach codziennych go widzimy?

Grupa 4.

1. Jaki wyznaje światopogląd ciocia Irena?
2. W jakich scenach widzimy ją w filmie?

Grupa 5.

1. Kim jest Paweł?
2. W jakich sytuacjach widzimy go w filmie?

Grupa 6.

1. W których momentach pojawia się mężczyzna w kozuchu i jak się zachowuje?
2. Co o nim wiemy, czego się domyślamy?

Przykładowe odpowiedzi uczniów:

Grupa 1.

1. „Nie będziesz miał innych bogów oprócz Mnie. Nie zrobisz sobie bożka. I żadnej podobiznie przedstawiającej to, najwyżej na niebie, nisko na ziemi i w głębinach wód, nie będziesz oddawał czci, ani nie oddasz się w niewolę. Ja jestem Panem, twoim Bogiem, Bogiem zazdrosnym. Za grzechy tych, którzy mnie nienawidzą, wymierzam karę ich potomkom nawet w trzecim i czwartym pokoleniu. Tym zaś, którzy Mnie miłują i przestrzegają Moich przykazań okazuję miłosierdzie do tysięcznego pokolenia”. [„Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu”, Edycja św. Paweł, Wrocław 2008, s. 172.]
2. W mieszkaniu cioci: pytanie Pawła kim jest Bóg i próba opisu Boga jako Miłości, zdjęcia Papieża Jana Pawła II i dźwięk dzwonów kościelnych towarzyszących oglądaniu zdjęć;; sceny w kościele przy obrazie Matki Boskiej Częstochowskiej, wizerunek krzyża.
3. Komputer jest „obecny” wizualnie w mieszkaniu, na nim wykonuje się skomplikowane działania matematyczne np. ojciec oblicza wytrzymałość lodu. Paweł wie dzięki niemu, co robi mama. Włączony emituje niepokojące, zielone światło. Na

ekranie komputera po śmierci Pawła pojawia się informacja „I'm ready”. W warstwie językowej – ojciec Pawła w czasie wykładu wygłasza opinię o wierze w nieograniczoną moc komputera.

Grupa 2.

1. Akcja filmu toczy się zimą (śnieg), pod koniec lat 80. Miejsce akcji to osiedle na Ursynowie, współczesne blokowisko, zamieszkane przez anonimowych bohaterów, rachityczne dopiero co posadzone drzewka, jezioro na skraju osiedla, na uboczu budujący się Kościół.
2. Dom Pawła – normalne mieszkanie w bloku, wyróżniające się nagromadzeniem przedmiotów świadczących o zainteresowaniach i pracy Ojca: komputery, lampy, książki, papiery, notatki. Mieszkanie cioci – przeciętne, nobilituje je dźwięk dzwonów kościelnych, który rozbrzmiewa, gdy Paweł ogląda zdjęcia Papieża. Osiedle – typowe, wewnątrz bloku – labirynt schodów, szyb, korytarze, windy.

Grupa 3.

1. Jest językoznawcą, wykładowcą akademickim, spełniającym się w pracy zawodowej, poważnie traktuje swojego syna, kocha go, nie unika odpowiedzi na trudne tematy, deklaruje się jako niewierzący.
2. Przedmioty otaczające Ojca – komputer, książki, zapisane gęsto notatki, tablica, liczby (na ekranie komputera, tablicy, kartkach), krótkofalówka. Ojciec – liczy, pisze, gra w szachy, prowadzi wykład, czyta gazetę.

Grupa 4.

1. Siostra Ojca, głęboko wierząca, różni się od brata, choć podstawy mają takie same – oboje wyrosli w rodzinie katolickiej, chce zapisać Pawła na religię, była w Rzymie na spotkaniu z Papieżem i było to dla niej cenne, w jednej z najważniejszych scen – tłumaczy Pawłowi, kim jest Bóg.
2. Widzimy ją na początku filmu – idzie pustą ulicą, zatrzymuje się przed ekranem ze zdjęciem Pawła i płacze, z Pawłem – przychodzi po chłopca do szkoły i zabiera do siebie oraz w końcowej części filmu – razem z Ojcem Pawła obserwuje pracujących na jeziorze strażaków, przyklęka wraz z innymi w momencie odkrycia tragedii.

Grupa 5.

1. Jedenastoletni chłopiec, mieszka z Ojcem, kocha bliskich, nawiązuje przyjacielskie kontakty z rówieśnikami, tęskni za matką, która wyjechała do Stanów, inteligentny, zafascynowany komputerem, z łatwością rozwiązuje zadania matematyczne i logiczne (gra w szachy), bardzo wrażliwy (scena z martwym psem), zadaje pytania o sens życia, śmierć, istnienie Boga.
2. Scena otwierająca – z gołębiem, scena z martwym psem, z Ojcem przy śniadaniu, w szkole wśród rówieśników, przy komputerze, w czasie rozgrywek szachowych, z łyżwami, z ciocią, na ekranie telewizora po śmierci.

Grupa 6.

1. Widzimy go na początku – siedzi na granicy osiedla, nad jeziorkiem przy ognisku, w trakcie akcji – kiedy Ojciec wyszedł sprawdzić wytrzymałość lodu przez moment na niego spogląda, pod koniec filmu, kiedy chłopiec ginie – odchodzi zostaje po nim puste miejsce przy palącym się ognisku. Jest tajemniczy, milczący, intryguje spojrzeniem wprost do kamery, patrzy ze smutkiem, znacząco, pytająco (?)

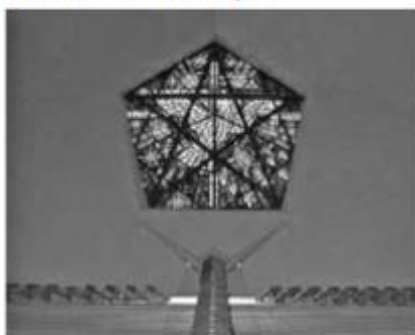
2. Nic nie wiemy o bohaterze, jednak jego obecność w filmie jest niepokojąca, sugeruje nam dodatkowe znaczenia, nie odbieramy tej obecności jako przypadkowej. Dodatkowo nasze przypuszczenia potwierdza fakt, że bohater grany przez Barcisia jest obecny we wszystkich częściach „Dekalogu”.

Załącznik nr 2

„W kraju panował chaos i bałagan – w każdej dziedzinie, w każdej sprawie i prawie każdym życiu. Napięcie, poczucie bezsensu i pogarszających się czasów było wyczuwalne. (...) Miałem dojmujące wrażenie, że coraz częściej oglądam ludzi, którzy nie bardzo wiedzą po co żyją.(...) „Dekalog” jest próbą opowiedzenia dziesięciu historii – fikcyjnych, fabularnych, które zawsze mogą się zdarzyć w każdym życiu – o dziesięciu czy dwudziestu osobach, które dziś w tej właśnie szarpaninie, na skutek takiego a nie innego zbiegu okoliczności nagle zdają sobie sprawę, że kręcą się w kółko. Że nie realizują tego, co naprawdę chcą.” [Krzysztof Kieślowski, „Autobiografia”, Wydawnictwo Znak, Kraków 2006, s. 116-119]

Załącznik nr 3

GRUPA 1. GOŁĄB

GRUPA 2. OKO BOGA

GRUPA 3. OJCIEC

GRUPA 4. DZIECKO

GRUPA 5. KRZYŻ

Bibliografia

1. Anna Melon-Regulska, „Dostrzec niewidzialne. O sposobach wyrażania sacrum w „Dekalogu” Krzysztofa Kieślowskiego”, w: Andrzej Gwóźdź (red.): „Kino Kieślowskiego, kino po Kieślowskim”, Warszawa 2006.
2. M. Klinger, „Strażnik wrót. Rzecz o „Dekalogu” Krzysztofa Kieślowskiego”, w: T. Lubelski (red.): „Kino Krzysztofa Kieślowskiego”, Kraków 1997.

